

 <p>KULTURMAGASINET HELSINGBORGS MUSEER Avdelningen för kulturmiljövård</p>	<p>Antikvarisk förundersökning</p>	<p>Sidnr. 1/(8)</p>
	<p>Råå vattentorn, Råå 18:1</p> <p>Bedömning av skydd för kulturhistoriskt värde enligt PBL samt värdering och analys av åtgärder inför ändrad användning.</p>	<p>Upprättad av Daniel Melchert</p> <p>Projektnummer 1812</p> <p>Datum 19/03/2010</p>
		Rev. datum

Sammanfattning

Råå vattentorn skall bedömas dels utifrån skyddsbestämmelser och förvanskningförbud jämlikt 3 kap 12§ Plan- och Bygglagen och dels utifrån dess betydelse som resursmässig kulturmiljö i en framtida utveckling av området. I ett framtidsperspektiv skapar vattentornet lokal identitet för närområdet men är också ett landmärke, synligt vida omkring. Den karaktäristiska byggnadstypen, byggnadsmaterialen och formspråket utgör bärarna av det kulturhistoriska värdet och skall beaktas vid utveckling och förvaltning. Det kulturhistoriska värdet för vattentornet bedöms därmed vara knutet till ett skalskydd relaterat till dess karaktärsbärande arkitekturstil och byggnadsmaterial.

Inledning

Uppdraget

Kulturmagasinet har på uppdrag av Mark- och exploateringsenheten i Helsingborgs stad genomfört en antikvarisk förundersökning av Råå vattentorn, Råå 18:1.

Syftet är att ur ett antikvariskt perspektiv göra en statusorientering och probleminventering av vattentornet och vad olika åtgärder kan få för konsekvenser, vilka typer av krav som kommer med en ändring samt vad det kan innebära avseende skydd mot förvanskning samt krav på varsamhet enligt Plan- och bygglagen (PBL).

Målsättningen är att rapporten skall kunna användas som bedömningsunderlag för tänkta åtgärder.

- Underlaget skall ur antikvariskt perspektiv utreda och bedöma vad skyddet enligt Plan- och bygglagen (PBL) för fastighetens kulturhistoriska värden innebär.
- Uppdraget skall formulera en grundläggande rambeskrivning för hur förbudet mot förvanskning och kravet på varsamhet enligt PBL kan hanteras och tjäna som resurs inför förädlingen av fastigheten.

Bedömningsunderlag

- Besök på plats februari 2010.
- Samtal med Ulf Lundell, NSVA.
- Detaljplan 1283K-6342, Kv Gråvidet m fl, 1960.
- *Översiktsplan för Helsingborgs stad*, ÖP 2002.
- *Översiktsplan för Helsingborgs stad*, ÖP 2010 (remiss).
- *Stadsdelsanalys för Råå*, 2008.
- *Kulturminnesvårdsprogram för Helsingborgs kommun*, 1991.
- *Bevaringsprogram för Råå*, 1992.
- *Arkitekturguide för Helsingborg*, 2005.
- Jan Fredriksson, *Vatten och avlopp i Helsingborg*, 1996.
- Eber Ohlsson & Kenneth M Persson, *Svenska vattentorn*, 2004.
- *Baltiska ingenjörskongressens industribok*, 1914.
- Skånska vattentornssällskapet <http://www.eber.se/index.html>

Vattentornets historia

Det nästan 40 meter höga vattentornet är uppfört 1916 genom entreprenörfirman SANA i Malmö. Arkitekt var August Ewe och Carl Melin, Malmö. Tornet, tillsammans med en pumpstation, uppfördes troligen som en konsekvens av kommunsammanläggningen med Helsingborg 1918, det vill säga att man i Råå ville använda den kommunala kassan till något i Råå innan inkorporeringen. Det samma skedde i Ramlösa, där man också byggde ett vattentorn 1916 (likadant som det i Råå) just före kommunsammanslagningen. Detta revs 1965. Vid kommunsammanläggningen visade det sig att vattentornet i Råå hade en lägre högvattenyta än vattentornet på Slottshagen och det gick därmed inte att koppla in på det kommunala vattennätet på grund av tryckskillnaden. Antingen togs det ur drift 1918 eller så var det aldrig inkopplat på vattenledningsnätet.

Ewe & Melin drev det mest framgångsrika arkitektkontoret i Malmö (det kanske största arkitektkontoret utanför Stockholm) vid denna tid och man hade uppdrag över en stor del av

Sydsverige och ritade även vattentornet i Visby, Post- och Telegrafbyggnad i Trelleborg, stadshus i Nässjö, tingshus i Alvesta samt flera bankbyggnader, kontor och bostäder med mera. SANA bildade år 1900 som ett dotterbolag till Sydsvenska Gjuteri AB för att utföra sanitetstekniska anläggningar. Efter några år kom man att i allt högre grad arbeta med vatten- och avloppsverk. Vid tiden för uppförandet av Råå vattentorn var SANA det ledande företaget inom detta område och man uppförde vattentorn, vattenverk och avloppsverk över hela landet. Deras företagsemlen visade tydligt vad man arbetade med.

Av okänd anledning har Råå vattentorn fått stå kvar, trots att det inte använts, och är numera det enda av Helsingborgs äldre vattentorn som finns kvar. Vattentäkten vid Örbyfältet, där vattentornet står, brukas däremot ännu för stadens vattenförsörjning och är markerat som "Vattentäkt inre zon" i kartan till ÖP 2010. På 1950-talet byggdes en ny pumpstation vid Pålstorpsvägen. I gällande detaljplan för området, Kv Gråvidet m fl (1283K-6342) från 1960, behandlas egentligen inte vattentornet eller skyddsområdet för vattentäkt, utan området runt vattentornet är markerat som allmänt område med en högsta tillåten byggnadshöjd av 50 meter, avseende vattentornet. Området är dock markerat med "gräns för andra områden än byggnadskvarter, avsedd att bibehållas", men märkligt nog inte prickat som område som inte får bebyggas. I beskrivningen framkommer att området "är så beläget i förhållande till stadens vattentäkter, att vattenverkschefen önskar att det skall hållas fritt från bebyggelse". Sedan ett tiotal år (?) används vattentornet för placering av mobiltelefonmaster.

Referensobjekt

Majoriteten av de äldre vattentornen används inte längre för sitt ursprungliga ändamål. Av de avställda tornen har dock ett flertal bevarats, antingen med ny användning eller som landmärken. I exempelvis Skara beslöt man sig för att bevara stadens gamla vattentorn som ett slags skulptur sedan man kommit fram till att det inte var ekonomiskt, arkitektoniskt och kulturhistoriskt försvarbart att bygga om det för bostäder.

Det var inte ovanligt att vattentornen redan från början innehöll bostäder för drifttekniker (den största delen i ett vattentorn upptas ju av inte mycket mer än rör – för till- och frånvatten, för överflynnadsskydd och för botten tömning – samt trappa/-or upp till cisternen). Det finns också exempel på vattentorn som ingått i brandstation (och tornet då använts som slangtorn), i kyrka och rådhus.

Av äldre, skånska vattentorn har det i Landskrona, Vejbystrand, Ystad och Kirseberg, Malmö byggts om till bostäder och i Lund har det gamla vattentornet blivit observatorium kopplat till Astronomiska Institutionen. Att vattentornen bevarats beror nog inte i första hand på att man funnit ny användning, då tornen inte helt lätt byggs om för andra användningar, utan för att de blivit populära landmärken eller riktpunkter i staden, är framstående byggnadsverk ritade av duktiga arkitekter och är uppförda i gedigna material.

Möjliga användningsområden

Byggnadens kulturhistoriska värden är framför allt kopplade till dess exteriöra arkitektur, funktion och form. Det innebär att tornets inre går att disponera för olika verksamheter. Ett par problem finns dock: våningsytan är på cirka 37 m², marken runt tornet är skyddsområde för vattentäkt och angöring måste troligen lösas västerifrån. Bortsett från detta kan man tänka sig att tornet exempelvis skulle kunna användas för studentbostäder med en liten lägenhet per våningsplan eller en starta-eget skola i enlighet med stadens Målprogram. Detta skulle kräva att nya fönster tas upp i fasaden, men så länge dessa följer utseende från befintliga skulle det vara acceptabelt. Ett annat sätt att använda byggnaden, och där ingrepp i byggnadens exteriör sannolikt inte skulle krävas, är att inreda en våning för möten och sammankomster för mindre grupper just under den konkava vattencisternen. Detta skulle kunna ordnas utan exteriöra förändringar och staden skulle få ett verkligt unikt sammanträdesrum med en extraordinär utsikt. Förstärkt bjälklag, isolering och hiss skulle behövas.

Ändringar av nämnda slag skulle komma att kräva bygglov och bygganmälan och att de tekniska egenskapskraven tillgodoses. Det senare borde gå att lösa utan att det påverkar byggnadens skalskydd i nämnvärd omfattning. Byggnaden är helt öppen upp till "rummet" under cisternen. Invändiga trappor vilar på i stommen inmurade järnbalkar, mellan vilka trätrappor är monterade. Bjälklag under vattencistern vilar på i stommen infällda järnbalkar samt ett på dessa och i stommen infällt bjälklag av trä. Centralt placerat i "rummet" står en spiraltrappa av järn som går rakt upp genom cisternen i ett trångt "rör".

"Rummet" under cisternen med spiraltrappan som går upp genom cisternen. Röret i förgrunden har troligen varit för bottentömning.

Skydd för byggnadens kulturhistoriska värde

Råå vattentorn har, likt flertalet industrier eller kommunaltekniska verk i staden, inte väckt mycket uppmärksamhet. Dessa byggnadskategorier är generellt sett dåligt utforskade såväl inom staden som i regionen, och det gäller särskilt de byggnadskategorier eller anläggningar som berör kraftframställning, el- och energiförsörjning samt vatten och avlopp. Det kulturhistoriska värdet i fråga om unicitet, representativitet etc kan i det enskilda fallet vara svårt att bedöma med anledning av detta.

Kulturminnesvårdsprogrammet för Helsingborgs kommun

I kulturminnesvårdsprogrammet för Helsingborgs kommun kopplas infrastruktur och industrialisering ihop till en kulturhistoria som får ett gemensamt uttryck i stadens industrianläggningar från 1800-talet. Det är därför av betydelse att försöka finna utpekade värden som kan vara användbara för en jämförelse. I programmet framhålls den utbyggda infrastrukturen som levande och pedagogiska minnen från Helsingborgs förvandling från en obetydlig småstad till en kraftigt expanderande industristad och därmed av stort samhällshistoriskt värde. Den äldre industribebyggelsen har ett påtagligt teknikhistoriskt värde, parat med högt kontinuitetsvärde. Råå vattentorn finns inte explicit utpekade men är ett bra exempel på det sena 1800- och tidiga 1900-talets utbyggda infrastruktur samt industribebyggelse.

Bevaringsprogram för Råå

Vattentornet finns upptaget bland ”Särskilda byggnader av samhällshistoriskt intresse” med motiveringen att det är byggnader som ”har en särskild historia eller har spelat en speciell roll i Råå utveckling. De är betydelsefulla för bilden av ortens historia och det lokala samhällslivet”. I kartbilagan är det rödmarkerat, det vill säga utpekade som ”särskilt värdefull bebyggelse enligt PBL 3 kap 12§”. Det innebär att byggnaden inte får förvanskas och skall underhållas så att dess särart bevaras.

Stadsdelsanalys för Råå

I Stadsdelsanalys för Råå utpekade vattentorn som viktigt landmärke, ”väl synligt från Öresund”. Vidare anges att Landskronavägen behöver omgestaltas och förtätas för att minska dess barriärverkan. Det innebär att vattentornet blir ett markant visuellt riktmärke för de nya handelsetableringar och de nya bostäder man kan tänka sig här framöver, både för boende och besökare.

Arkitekturguide för Helsingborg

Vattentornet är med i arkitekturguiden, som ett av relativt få byggnadsverk med anknytning till industri/infrastruktur/kommunaltekniska verk. I guiden lyfter man fram gedigna material, den robusta arkitekturen och byggnadens karaktär av landmärke.

Riksintresse för Helsingborgs stads kulturmiljö

Helsingborgs stad har genom riksintresset M15 ett skydd för kulturhistoriskt värde genom miljöbalken. Som uttryck för riksintresset finns bland annat följande formuleringar:

- ”Det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets stadsbyggande, med kompakta stenstadskvarter, boulevardstråk, platsbildningar, parker och offentliga byggnader. Den sedan 1800-talet successivt utbyggda hamnen och järnvägen med tillhörande byggnader som visar på funktionen som viktig hamn- och även järnvägsstad. Burgna villaområden, arbetarkvarter, industrier och andra arbetsplatser som berättar om stadens sociala och funktionella skiktning.”
- ”Den lokala byggnadstraditionen med mycket tegel och ljust putsade och rikt ornamenterade fasader.”

Råå vattentorn är en tydlig representant för detta även om det inte ligger inom det utpekade riksintressanta området. Byggnaden syns dock vida omkring och blir på så vis en viktig representant för industristadens utbyggnad och byggnadstradition.

Översiktsplan för Helsingborgs stad

I gällande Översiktsplan för Helsingborg (2002) anges att:

- Stadsstrukturen utvecklas genom förtätning, förnyelse, tillvarataganden av och med stor hänsyn till befintliga värden.
- Kultur- och naturmiljövärden tas till vara och förstärks med hänsyn till estetiska, historiska och ekologiska värden.
- Stadens historiska mönster bör värnas och kunna avläsas i såväl byggnader som gatunät, tomtstrukturer och torg.
- Det är viktigt att uppmärksamma helheten och sammanhangen i kulturmiljön så att viktiga karaktärsdrag och företeelser kan bevaras. Kulturhistoriska miljöer utgör ett viktigt inslag i besöksnäringen men även för näringslivet i övrigt.

Antikvarisk bedömning

Kulturhistoriskt värde

Byggnadens kulturhistoriska värde är knutet till dess funktion och form, formspråk samt gedigna material. Vattentornet har ett stort värde som landmärke och som karakärsbyggnad både i området och i staden som helhet. Det är också en märkesbyggnad bland stadens övriga anläggningar med koppling till industri/infrastruktur/kommunalteknik.

Vattentornet uppfördes kort efter att Kärnan restaurerats och det är uppenbart att arkitekterna inspirerats av detta avseende material, murförband, planform (den oktagonala planformen har likhet med Kärnans trapphus), formspråk och man har till och med lämnat (fejcade) bomhål i fasaden! Det kan också nämnas att burspråken och de små balkongerna inte fyller någon funktion (balkongerna är inte ens möjliga att nå!) men verksamt bidrar till det romantiskt historicerande formspråket.

Det kulturhistoriska värdet för vattentornet enligt PBL 3:12 bedöms vara knutet till ett skalskydd för byggnadens exteriör. Förändringar skall ske med stor hänsyn till byggnadens egenart. Avvägningar och bedömningar får göras i varje enskilt fall.

Till vattentornets miljö måste också räknas det ursprungliga pumphuset, som ligger strax norr om vattentornet, samt den väg som från Landskronavägen leder fram till vattentornet. Denna

väg är tillkommen i samband med vattentornet och pumpstationen och är lagd med gatsten. Dessa hör till miljön men har inte bedömts här.

Pumphuset och den stensatta vägen till vattentornet, båda tillkomna samtidigt med vattentornet.

Skydd mot förvanskning

Följande skall beaktas för att tillgodose skyddet mot förvanskning:

- Rivningsförbud skall gälla för vattentornet.
- Byggnadens formspråk och silhuett skall bevaras.
- Exteriörens material av rödgrå granit och mörkt brunlila Helsingborgstegel skall bevaras.
- Muröppningar skall till sin murtekniska form bevaras.
- Fasaduttrycket med tung stensockel, spetsbågig portal och bastant trädörr, dekorationer, burspråk, balkonger skall bevaras.

Krav på varsamhet

Följande skall beaktas för att tillgodose kravet på varsamhet:

- Murverkets utförande är och skall vara traditionell fullmur.
- Fönsteröppningar får öppnas upp där de är igenmurade.
- Nya fönsteröppningar får utföras med hänsyn taget till befintlig rytmisering, form och utförande samt material. Arbetet skall ske i samråd med antikvarie.
- Murverket är utfört för att synas och skall inte slmmas, putsas eller erhålla annan fasadbeklädnad.
- Nytt murverk, till exempel vid ilagning, skall till kulör, format, murbruk och utförande anpassas till omgivande ytor.
- Taket skall vara belagt med röda, enkupiga tegelpannor.

En av fyra balkonger. De är placerade i höjd med cisternen och inte möjliga att nå! Lägg märke till alla elkablar för mobiltelefonmasterna!